

Многоликата скръб в поезията на Димчо Дебелянов (Страданието като печал и жал)

Никола Бенин

*Страданието на душата е сърцевина
на индивидуалистичната поезия.*

Валери Стефанов [1]

Multifaceted sorrow in poetry Dimtcho Debelyanov (Suffering as grief and sorrow): In the study interpreted the two dimensions of suffering - grief and sorrow in poetry Dimtcho Debelyanov. In analyzing the poem *Leisure* leads to the generalization that although dreams in light, harmony and happiness, loner, loser, brodnikat remains in the bosom of sadness and can not change the traumatic experience of the world. Suffering in sorrow clear in his work "NEVERMORE" through various manifestations of negatsiyata nikaga eternal.

Key words: suffering, nevermore.

ВЪВЕДЕНИЕ

Човешкото страдание има различни проявления и художествената литература се стреми да разкрие неговите симптоми, да пресъздаде, свързаните с него травми и преживявания. Така историята на литературата се обогатява с множество трогателни и запомнящи се образи на болката, мъката и скръбта. Историята на литературата носи също в себе си и целия спектър на болезнените чувства и им дава глас [2].

Страданието проговаря от различните зони на човешкия свят – националната, социалната, битовата. От което и битийно поле обаче да ни въздейства, то винаги има съсредоточие човешката душа. Там, в дълбочината на душата, страданието добива своите жертвени измерения и кара човекът да отпадне от света.

Литературните направления и течения в нееднаква степен се интересуват от болката в човешката душа. Има направления и течения, в които тя е приоритетен обект на изразяване. Има и такива, в които е само част от пъстрата палитра на човешките емоции. А има и такива, в които тя отсъства в идейно-естетическата им програма. Валери Стефанов пише: „По принцип литературата на т. нар. „социалистически реализъм“ – особено през последните години е резервирана към страданието“ [3]. В този смисъл страданието в историческата перспектива се превръща в знак за оразличаването на светоусещането и естетическите нагласи на отделните поети и писатели.

Първото направление, в което мъката и скръбта са концептуални категории при изобразяването на човешкото, е романтизмът [4]. Романтиците чрез *мировата скръб* преживяват света и оценяват противоречията в живота [5]. Модернистите (индивидуалистите и символистите) у нас в началото на XX век са близки на романтиците относно преживяването и проблематизирането на страданието. При тях то се откроява като фундаментално състояние на неспокойния търсещ дух, който се отказва от самодоволното пребиваване в битието и се насочва по посока на възвишеното, мечтаното и необикновеното. „Така е, защото модернистичното страдание – според Валери Стефанов – е схванато като модус на една по-различна човешка активност и душевна оркестрация“ [6].

ИЗЛОЖЕНИЕ

Под влияние на литературната щампа обикновено свързваме страданието при модернистите с поезията на Пейо К. Яворов [7]. Наистина в неговите творби то е най-драматично и реторично разтърсващо. Стихотворението със заглавие „Аз

страдам” точно това потвърждава – страданието е демонът, който беснее в душата, откъсва Аза от фалша на спокойствието и го отвежда извън традиционните граници на познанието и битието. Михаил Неделчев пише: „Яворов е българското име на мита за трагическото реализиране на познанието. Той е осъществил и раздал страданието, приел и заради нас познанието, което същевременно е и страдание; той е включил и нас в света на висше познание, на това идеално битие, чрез изкуплението на смъртта си” [8].

В поезията на Димчо Дебелянов също, в не по-малка степен, присъства страданието, като начин да се говори за човешкото, ситуирано в границите на възможното и невъзможното, мечтаното и непостижимото. Малко са творбите в неговото поетическо творчество, в които то да не ни затрогва. **За разлика от страданието в поезията на Пейо К. Яворов неговото страдание е „омекотено” от нежния лиризм и облъхано от елегично чувство.** Ще припомним, че елегията е предпочитана жанрова форма от Дебелянов и той е автор на най-хубавите елегии в българската литература.

Страданието в творбите му, освен че е внушено нежно и деликатно, е и **многолико.** То е: печал, жал, тъга, леене на сълзи, мъка, нерадост, „скръбен вик” [9]... Така че от неговата поезия може да се състави целият ред на думата „страдание” в Синонимния речник.

В това изследване ще се спрем само на част от проявленията на страданието.

Страданието като печал

В едно от първите стихотворения на Димчо Дебелянов „Отдых”, публикувано в списание „Из нов път” (г. I, кн. 4, 1907), страданието е представено като печал, завладяла цялата земя. Още в тази творба се запознаваме с една характерна черта на страданието. То е съпроводено с мрака, с емблематичната нощ на модернистите – „ще летя над долини и бездни, преизпълнени с мрак и печал”. Ще приведем още един пример от елегията шедьовър в българската литература „Да се завърнеш в бащината къща” – „и тихи пазви тиха нощ разгръща да приласкае скръбни и нещастни” [10]. В този аспект тъмнината, нощта в неговите творби се явяват приют на страданието. Нощта продължава, както в стихотворенията на Пейо К. Яворов, да поддържа значението си на „другото на света” (Валери Стефанов) [11].

За разлика от Яворов обаче, който остава със страданието си в нощта, за да го съпреживее философски и драматично [12], Димчо Дебелянов търси начини да я напусне, стреми се да се отправи към светли хоризонти. Така се поражда една от основните опозиции в стихотворенията му, която е между нощта и денят, между тъмнината и светлината.

Тази опозиция в творбата „Отдых” идва да ни **покаже същностния проблем в поезията на Димчо Дебелянов – желанието на лирическият герой да се избави от печалната и мрачна действителност и увещанието в невъзможността то да се случи.** Стремешът за спасение не е реално осъществен, а е ситуиран в копнежа, бляна, очакваното бъдеще... Поетът непрекъснато визира, някакви спасителни убежища, провижда изходи за излизане от света на страданието и тъмнината. Ако романтиците „строят” *кули от слонова кост*, то Дебелянов гради успокоителни утопии, търси бродове и пристани, отправя се към „пределите звездни”, ретроспективно се пренася в детството или бащината къща [13].

Въпреки мечтите по светлина, хармония и щастие, самотникът, несретникът, бродникът остава в лоното на тъгата и не може да промени травматичното преживяване на света. Той е изгубен и изоставен в местата на скръбта, залутан в „пустошта” на трагичното неслучване. Валери Стефанов обобщава: „Модерният субект притежава един-единствен дом и това е домът на скръбта. Тя изчерпя и изцяло покрива спектъра на чувствителността” [14].

Лирическият Аз в стихотворението „Отдих“ копнее да се спаси от страданието не чрез един, а чрез два проектирани изхода. Единият е, като полети към небесното пространство и се откъсне от пропитата с печал земя, и другият – да остане в съня, който е изпитано състояние в модерната поезия да се скриеш от реалния свят и да се предажиш от болезнените чувства. И двете спасително убежища обаче са само желание и копнеж, но не и действително откъсване от света на страданието.

Проекция на това търсено спасение е повторението на призива „ела“, чрез което се изразява стремежът за отделянето от печалната всекидневна реалност. Човекът в тази творба е безпомощен самотник и той не притежава никакви възможности за спасение и излизане от пространството на тъгата. А викът към любимата като идея за вълшебен помощник предполага тъкмо тази възможност и необходимост – самотният несретник да стане и „мощ светла да блика“ у него, да бъде упоен от „лазурни мечти“ и да опре „поглед в слънцето златно“. Желаната чародейна песен на любимата усилва представата за излизането от объркания път в сред мрака и попадането в света на светлината и „великата радост“.

*О, ела ти при мене тогава
и тогава ме сал разбуди,
посред нощ, ах, недей ме смуцава
и среднощний ми сън не куди.
И додето се раждат звездите,
нека сладостен сън осени
мен – изгубеный пътник в мъглите
на безплодни пустинни страни. [15].*

Страданието като жал

Другата творба на Димчо Дебелянов, която ще разгледаме – „NEVERMORE“ [16], е сполучлива поетическа реплика на култовото за модернистите стихотворение „Гарванът“ (The Raven) от Едгар Алън По [17]. Според Александър Пешев: „Димчо Дебелянов поставя на своето стихотворение направо заглавието „NEVERMORE“, а всяко от трите четиристишия завършва с българския превод „Никога веч“. Композиционно, и неговото „NEVERMORE“, както и това на Яворов, е изградено върху съответствието на природния пейзаж и душевното състояние на обезвереност и безнадеждност. Димчовото страдание обаче не приема трагично-космически характер, както е у Яворов. По своето вътрешно емоционално съдържание то се сродява с тихата носталгичност на Верлен“ [18].

В стихотворението на нашия поет чрез рефрена *Никога веч*, са блокирани и отречени копнежите по постигане на близост, щастие и светлина. Доколкото негацията е в основата на модернистичния поетически модел е интересно да видим как тя е използвана при проблематизирането на безутешната жал и при осмислянето на неосъществимите блянове.

Да започнем с това, че жалеенето откъсва индивида от социалния живот, поставя го в особено антропологично пространство. **Потопеният в страданието се превръща в нещастен самотник, който има привилегиата да има своя и различна от другите гледна точка, чрез която вижда кризиса в самодостатъчно организирания свят.** Оттеглен в своето печално място, страдалецът за облекчение се отправя към други хоризонти, в стремежа да постигне своите светли мечти и копнежи. Погледът към далечните хоризонти е в същност копнеж за отделянето от мрака, от непросветеността, от тъненето в бездуховност и пошлост. И тук, в тази творба на Димчо Дебелянов, както и в стихотворението „Отдих“, страданието е съпроводено с мрака и тъгите са „тъги непросветини“. Другата особеност, с която се срещаме, по отношение на интересувашата ни нерадост, е, че жалостта и тъгата са

сдвоени. Вътрешната енергия на безутешния несретник в преодоляването на **страданието в нощта и нощта на страданието** е надеждата, внушена с нейните две измерения, от една страна, отправеният поглед далеч към различни пространства и от друга – да се съмне. Спотаената надежда, така както е спотаена жалостта, е желание за надмогване на състоянието на неутешимо жалостиво пребиваване в света. Спотаената надежда е и желание за надмогване на тъмните и трагични страни на съществуването. Надеждата, копнежът по утринните лъчи, с които ще дойдат различни от жалостта емоционални преживявания, обаче са отречени в самото начало. И това е една от същностните абсурди в светоусещането на модерните поети – мечтата, блянът по щастие, светлина, хармония и същевременно отричане, усъмняване за възможността те да се осъществят. Така че, ако за човека в традиционното общество надеждата умира последна, то за модернистите надеждата, копнежът умират в зародиш. Влияние върху тази абсурдна саморефлексия има несъмнено и манифестната творба на модернизма „NEVERMORE”.

Рано пробуден, с тъги непросветини,
впивам аз поглед в мрака далеч
и с клетви, и жал, безутешно преплетени,
чакам да съмне... Ще съмне ли?
Никога веч! [19].

Негацията, рефренът *никога веч* се употребяват и като възможност за внезапното и категоричното блокиране на мечтата отдалечената от него любима да дойде при лирическият герой. Копнежът на модерната душа към близостта с обичаната жена – един от класическите спасителни пътища за излизането от нощта на страданието, е неосъществим. Светлият лъч на любимата, подобно на утринния лъч, е в асоциативното пространство и е невъзможен в реалността. Зловещото *никога веч* абсурдно забранява съдбовната устременост към светлина и щастие радост и хармония.

Прокобното *никога веч* отново в последната строфа абсурдно оповестява обречеността на Аза да има своя мечтан свят, своите градини, изпълнени с тържествени химни и смях. Абсолютната забрана, безапелационното отричане на шанса към възвръщането в полето на безметежността и радостта, в смисъл на рай, всъщност изговарят парадоксалното живееене. Човек желае да се завърне към изконните същности, но *никога веч* това ще се случи. Човекът копнее да излезе от състоянието на жал и от „вековното затъмнение”, но *никога веч* това ще се сбъдне.

В този смисъл абсурдното битие на модерния човек се проявява чрез отричането. Това отричане не е вече на несправедливите социални закони и на безнравствените постъпки. Отричането на постигането на светлина и щастие въпреки непрекъснатите мечти и копнежи – ето истинската същност на живота на несретника в поезията на Димчо Дебелянов.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Въз основа на нещата, казани дотук, можем да обобщим основните черти на страданието като печал и жал. Ето ги:

Страданието като печал се поражда от стремежа на човека да се избави от трагичната и мрачна действителност и от невъзможността това се случи.

Страданието като жал превръща човека в нещастен самотник, който има различен от другите поглед към света и живота.

БЕЛЕЖКИ

[1]. Стефанов, В. Българска литература ХХ век. Дванадесет сюжета. София: Издателска къща „Анубис“, 2003, с. 150.

[2]. В книгата на Ан Томпсън „The Art of Suffering and the Impact and of Seventeenth-Century Anti-Providential Thought” проследява чрез изкуството на страданието как страданието се проявява през 17 век, наследявайки традициите на Средновековието, където то е резултат от намесата на Божията ръка. Вж. Thompson, A. The Art of Suffering and the Impact and of Seventeenth-Century Anti-Providential Thought. Ashgate Publishing, 2003. ; Вж. още: Hron, M. Translating Pain: Immigrant Suffering in Literature and Culture. Toronto: University of Toronto Press, 2009. ; Kraemer, D. Responses to Suffering in Classical Rabbinic Literature. New York: Oxford University Press, 1995.

[3]. Стефанов, В. Цит. съч., с. 172.

[4]. В своята книга „The suffering traveler the Romantic imagination” Карл Томпсън изследва романтиката, свързана със страданието по време на пътуването, както и личността на „страдащия пътешественик”, имайки предвид поетите Уърдсуърт и Байрон. Страданието на пътниците и романтичното въображение съответно е пресътворено в поджанровете: разказ за корабкрушение, разказ за пленничество и др. Вж. Thompson, C. New York : Oxford University Press, 2007. ; Също така Джоузеф Амато и Дейвид Монге в книгата *Victims and Values: A History and a Theory of Suffering* пишат: „Романтизмът в значителна степен пресъздава истината, катаклизмите в промяната за западната чувствителност... Вътрешното страдание става средство за самоопределяне и изразяване”. Amato, J., Monge, D. *Victims and Values: A History and a Theory of Suffering*, New York : Praeger, 1990, p. 111-113.

[5]. Симеон Хаджикосев определя *мировата скръб* така: „Мировата скръб е следствие от неутоления копнеж по пълнотата на битието. Следователно романтичният пантеизъм е белязан с печата на скептицизма и това го отличава от класическия спинозистки и Гютевия просвещенски пантеизъм”. Хаджикосев, С. Западноевропейска литература. Част трета. София: Сиела, 2005, с. 74.; Още за мировата скръб вж: Braun, W. *Types of weltenschmerz in German poetry*. New York: Columbia University Press, 1905.; Weiermuller, M. *Discographie der deutschen Kleinkunst*. Volume 3. Bonn: Lotz, 1992. p. 8.

[6]. Стефанов, В. Цит. съч., с. 150.

[7]. Вж. Василев, Вл. Предговор към „Подир сенките на облаците”, София, 1934, с. 7. ; Пенев, Б. Студии, статии, есета. София, 1985, с. 401. Великова-Гайдерджиева, Ан. Митологическата сила на страданието у Яворов в критическото слово на Д-р К. Кръстев, Б. Пенев и Вл. Василев. – В: Сборник 120 години Пейо Яворов (1878-1998). София: Българска академия на науките, Институт за литература, 2002, с. 359-368.

[8]. Неделчев, М. Социални стилове, критически сюжети. София: Български писател, 1987, с.112.

[9]. Разсъждавайки върху трудното дефиниране на страданието Валери Стефанов пише: „Страданието всъщност страда от недостига на метаезик, за да го ползва за описания на самото себе си. Влизаме в тавтологии, когато кажем, че страданието е болка, мъка, скръб, липса”. Вж. Стефанов, В. Цит. съч., с. 136.

[10]. Елегията без заглавие „Да се завърнеш в бащината къща” е отпечатана за първи път в списание „Смях”, г. II, № 64, 19. VIII. 1912.

[11]. Стефанов, В. Цит. съч., с. 112.

[12]. Владимир Василев сполучливо нарича Пейо К. Яворов „поет на нощта” в сп. „Мисъл” през 1907 год. Вж. Василев, С. Владимир Василев – критикът, редакторът, есеистът. Велико Търново: Фабер, 2005.

[13] Според Валери Стефанов: „...страданието обикновено е състояние, от което се търси изход. То е надежда и устременост към някакво разрешение, цел,

крайна ситуация, в която нещата ще бъдат преобърнати и разрешени". Вж. Стефанов, В. Цит. съч., с. 150.

[14] Стефанов, В. Цит. съч., с. 156.

[15] Дебелянов, Д. Черна песен. София: Захарий Стоянов, 2002, с. 81.

[16] Стихотворението „NEVERMORE“ за първи път е публикувано в списание „Из нов път“ (г. I, кн. 5, 1907).

[17] Поемата шедьовър „Гарванът“ (The Raven) от Едгар Алън По е отпечатана за първи път на 29 януари 1845 година в *Evening Mirror* и *American Review*. Относно тълкуването на поемата вж. Amper, S., Bloom, H. Bloom's how to write about Edgar Allan Poe. New York; Chelsea Haose, 2007. ; Според Иван Радев запознаването на Димчо Дебелянов с манифестната творба на символизма и модернизма е могла да стане по следния начин: „Възможно е срещата с поемата на американския поет да е станала чрез някоя френска антология. От друга страна, твърденията са, че дотогава „Гарванът“ има вече два опита за превод на български. Ако вярваме на Антон Страшимиров, поемата се появява в сливенското списание „Живот“ през 1898 г. За Страшимиров „това произведение на мистичния поет с разядена и помрачена от алкохолизма душа, отговаря напълно на спиритуалистичния и мистичен духа на „Живот“. (цит. по „Периодика и литература“, Т. 2, 1993, с. 269). От изложението, което ползвам, не се разбира кой е преводачът. Друга справка ни убеждава, че първият преводач на „Гарванът“ е Елин Пелин – и то с уточнението, че го осъществява през 1906 г. Ако се вярва на някои твърдения тогава поетът Димчо Дебелянов и белетристът Елин Пелин се движат в едни и същи кръгове“. Вж. Радев Иван. „Сиротна песен“ – екзистенциалното „NEVERMORE“ на Дебелянов. Между „Епилог“ на П. Р. Славейков и „Предсмъртно“ на Н. Вапцаров. – Литературен вестник, г. 22, № 28, 18 – 24. 09. 2013, с. 15.

[18] Пешев, Ал. „Четири „nevermore“ и някои други въпроси в творчеството на символистите. – Плъмък, № 20 – 21, 1969. ; Същата статия е поместена в книгата „Западно-европейската литература от Парижката комуна до Първата световна война (съвм. с Людмила Стефанова, 2-ро издание. София, 1976, с. 139).

[19] Дебелянов, Д. Цит. съч., с. 17.

За контакти:

Гл. асистент Никола Бенин, Катедра *Български език, литература и изкуство*, Русенски университет „Ангел Кънчев“. Е-mail: nbenin@uni-ruse.bg

Докладът е рецензиран.